

Електронен бюлетин
Регионален исторически
музей – София

Бр. 03/2020

E-BULLETIN
REGIONAL HISTORY
MUSEUM – SOFIA

Vol. 03/2020

© Издателство на Регионален исторически музей – София

© Publishing of Regional History Museum – Sofia

София
2020

*„Е-бюлетин“ е периодично научно
електронно издание на Регионален
исторически музей – София*

*“E-Bulletin” is a periodical scientific
electronic edition of Regional History
Museum – Sofia*

Съставител

д-р Александър Станев (РИМ–София)

Senior editor

Alexander Stanev, PhD (RHM–Sofia)

Редакционна колегия

*доц. д-р Венета Ханджийска-Янкулова
(РИМ–София)*

*гл. ас. д-р Илиана Борисова-Кацарова
(СУ „Св. Климент Охридски“)*

Цветозар Йотов (РИМ–София)

Елена Николова (РИМ–София)

Марио Филипов (РИМ–София)

Editorial board

*Veneta Handjiiska-Yankulova,
Assoc. Prof., PhD (RHM–Sofia)*

*Iliana Borisova-Katsarova, Chief Assist.
Prof., PhD (SU “St. Kliment Ohridski”)*

Tzvetozar Yotov (RHM–Sofia)

Elena Nikolova (RHM–Sofia)

Mario Filipov (RHM–Sofia)

Техническо оформление

д-р Александър Станев

Layout

Alexander Stanev, PhD

*Регионален исторически музей –
София*

*Regional History Museum –
Sofia*

ISSN 2603-4247

*София
2020*

ЕЛЕКТРОНЕН БЮЛЕТИН E-BULLETIN

Регионален
исторически
музей – София
Regional History
Museum – Sofia

<http://www.sofiahistorymuseum.bg/bg/>

<http://e-bulletin.sofiahistorymuseum.bg/bg/>

Бр. 03/2020

ISSN 2603-4247

Vol. 03/2020

Съдържание Content

Археология

Archaeology

ЗА ЕДНА СОФИЙСКА КЛАНИЦА

Александър Станев

ABOUT AN OLD SOFIA'S SLAUGHTERHOUSE

Alexander Stanev

..... 1–9

Изкуствознание

Art Studies

130 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА КОНСТАНТИН ЩЪРКЕЛОВ: ДЕН НА НАРОДНИТЕ БУДИТЕЛИ В РИМ–СОФИЯ

Христина Грозданова

130TH BIRTHDAY OF KONSTANTIN SHTARKELOV: THE DAY OF NATIONAL LEADERS IN REGIONAL HISTORY MUSEUM–SOFIA

Hristina Grozdanova

..... 11–19

Музеология Museology

СПОМЕНИ НА ДЪЩЕРЯТА НА ЙОЗЕФ ОБЕРБАУЕР ЗА НЕЙНИЯ БАЩА

Мариана Маринова

JOSEPH OBERBAUER DAUGHTER'S MEMORIES ABOUT HER FATHER

Mariyana Marinova

..... 21–32

ВРЕМЕННА ИЗЛОЖБА И КАТАЛОГ „ЗА ТРАДИЦИОННОТО БЛАГОСЛАВЯНЕ НА ХЛЯБА И ЖИВОТА“ (26 МАРТ – 30 ЮНИ 2019 Г.)

Кателина Салтирова-Павлова

TEMPORARY EXHIBITION AND CATALOG "ABOUT TRADITIONAL BENE-DICTION OF BREAD AND LIFE" (MARCH 26 – JUNE 30 2019)

Katelina Saltirova-Pavlova

..... 33–40

ОТВЪД НАЧАЛОТО НА ПРЕХОДА ИЛИ ИЗЛОЖБАТА „МАНИФЕСТИРАЩАТА ИДЕОЛОГИЯ 1944–1989“

Теодора Мешекова

BEYOND OF BEGINNING OF THE TRANSITION OR THE EXHIBITION "THE MANIFESTING IDEOLOGY 1944–1989"

Theodora Mesheкова

..... 41–46

Културно-историческо наследство Cultural Heritage

ЗАПАДНАТА ПОРТА НА СЕРДИКА: АВТЕНТИЧНОСТИ И АТРАКТИВНОСТ В СЪРЦЕТО НА СЪВРЕМЕННИЯ ГРАД

Илиана Борисова-Кацарова

THE WESTERN GATE OF SERDICA: AUTHENTICITY AND ATTRACTIVENESS IN THE HEART OF THE MODERN CITY

Iliana Borisova-Katsarova

..... 48–71

ИЗМЕНЕНИЯ И ДОПЪЛНЕНИЯ КЪМ РЕГИСТЪРА НА ВОЕННИТЕ

ПАМЕТНИЦИ В СТОЛИЧНА ОБЩИНА

Илия Мечков

**AGENDA AND CORRIGENDA IN THE REGISTER OF MILITARY MONUMENTS
IN THE SOFIA MUNICIPALITY**

Илија Мечков

..... 72–79

Консервация и реставрация

Conservation and restoration

**КОНСЕРВАЦИЯ И РЕСТАВРАЦИЯ НА КЕРАМИЧНИЯ МАТЕРИАЛ ОТ
АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕВЕРНАТА ПОЛОВИНА НА
ПЛОЩАД „СВЕТА НЕДЕЛЯ“**

Ана Евстатиева, Калин Тодоров

**CONSERVATION AND RESTORATION OF POTTERY FROM
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION ON THE NORTHERN PART OF ST. NEDELYA
SQUARE**

Ana Evstatieva, Kalin Todorov

..... 81–93

Музеология
Museology

**ОТВЪД НАЧАЛОТО НА ПРЕХОДА ИЛИ ИЗЛОЖБАТА
„МАНИФЕСТИРАЩАТА ИДЕОЛОГИЯ 1944–1989“**

Теодора Мешекова

На 7 ноември 2019 г. РИМ–София откри поредната си временна експозиция, на която имах удоволствието да бъда куратор. Екип от музейни специалисти, съвместно с НИИМ, ИЕФЕМ–БАН, „Музей за социалистическо изкуство“ и БНФ реализираха този проект, свързан с 30 години от 10 ноември 1989 г. – дата, след която започват демократични промени във всички сфери на българското общество. Както и да бъде определяна – като вътрешнопартиен преврат, начало на незавършения преход или момент, в който очакванията на обществото надхвърлят резултатите, в България стартират процеси, свързани с възстановяването на изконните права и свободи на гражданите. Връщането на частната собственост и пазарните механизми дават възможност за разгръщане на свободната инициатива, предприемачеството и конкуренцията. След тази дата от колективно безотговорни притежателите на земя могат да си я върнат и управляват по своя воля.

Времената експозиция насочва вниманието на публиката към недалечното минало, когато след Деветосептемврийския преврат през 1944 г., всички сфери на българското общество са подчинени на идеологията на управляващата комунистическа партия в съюз с казионния Земеделски народен съюз. Няколко години след преврата тоталитарната форма на управление е факт, а партията на комунистите успява да обедини голяма част от обществото, пропагандирайки идеите си за всеобщо социално равенство и справедливост. В областта на икономиката преобладаваща е държавната собственост, земята е кооперирана насилствено, а трудещите се в града и на село са организирани да строят „светлото комунистическо бъдеще“. Тази крайна цел трябва да бъде постигната на етапи, като първият е построяването на социализма. Всичко ще бъде осъществено под мъдрото ръководство на партийните вождове, които остават безсмъртни и както повелява комунистическата идеология са „винаги в строя“ .

Преди залата, в която е експонирана изложбата, в малка ниша в коридор-

ното пространство, посетителят може да си припомни или да се запознае с обстановката в някогашните клубове на Отечествения фронт. Такива клубове се създават във всяко населено място, във всеки квартал. Първоначално ОФ обединява т.нар. опозиционни леви партии начело с комунистическата, които участват в Деветосептемврийския преврат и излъчват първото ОФ правителство след 9 септември 1944 г. По-късно ОФ се превръща в масова, обществено-политическа организация, пряко подчинена на БКП, която съдейства активно за осъществяването на пропагандата на комунистическата идеология. В ОФ-клубовете се провеждат политически лекции, предизборни събрания, чествания на сакрални за комунистите дати и пр. Там дори заседават т.нар. „другарски съдилища“, които порицават нарушилите социалистическите норми и морал.

Експозицията в залата започва с уводен и обяснителни текстове, като постерите съдържат авторски коментар, съчетан с цитати на партийни лидери и идеолози на марксизма-ленинизма. Темите, представени върху постерите маркират съдържанието на временната изложба: „Под знамето на марксизма-ленинизма“, „Бодрата смяна“ на социалистическото общество“, „Борба за изпълнение и преизпълнение на плана“, „Семейство – основна клетка на социалистическото общество“, „Науката и културата – в съответствие с марксистко-ленинската теория“ и „Вождът и учителят“. Отнасят се до всички области на стопанския и обществен живот, в които прониква пропагандната машина на тоталитарната държава.

Експозиционните елементи са: политически и др. плакати, вещи, документи, вестници и списания, книги, произведения на изкуството, натоварени с идеологическо съдържание и създадени с цел да пропагандират и разпространяват идеите на управляващите за посторояването на социалистическото и комунистическото общество.

Снимковият материал допълва и илюстрира картината на социализма. Шестивията, манифестациите, паметниците на комунистически лидери от съветската и българската история пазят паметта за личности, събития и места в столицата – непознати за голяма част от съвременното поколение.

Акцентите в изложбата са няколко. В началото на експозицията особен интерес представлява „Морален кодекс на строителя на комунизма“. Съчинен е в ЦК на КПСС в бившия Съветски съюз и веднага е преведен на български език. Тези своего рода „норми за поведение“ на социалистическия гражданин са поставяни в училища, учреждения, промишлени предприятия, търговски обекти, в обществените сгради на село и пр.

Акцент в експозицията е и е скулптурата на Републиката, дело на Стою Тодоров. Изработена е от гипс, покрит с бронз, в ръката си държи меч. Скулптурата вероятно е послужила за модел на внушителната Статуя на Републиката, която през 1946 г. е експонирана пред бившия Царски дворец. Създадена е в навечерието на Референдума против монархията и след обявяването на България за народна република вече е изпълнила пропагандните си функции. След смъртта на Георги Димитров през 1949 г. статуята е унищожена, а на нейно място е построен неговият мавзолей.

Сред акцентите е и гербът на България от периода, когато страната ни вече е народна република. Централно място заема петолъчката. Този комунистиче-

ски символ присъства и в герба на столичния град – видоизменен от Иван Радев, защото София се превръща в социалистическа столица. Гербът на София от периода на социализма заема една от централните витрини в залата.

Любопитен акцент е и манекен с дрехите, с които е обличано балсамираното тяло на „вожда и учителя“ Г. Димитров, аксесоари от украсата на ковчега и восъчните отливки от китките на ръцете му. Когато тялото на Димитров е изнесено и погребано, а мавзолеят разрушен, тези предмети са предадени в музея.

Свидетелствата за идеологическите, комунистически послания са и различните знамена. Някои са свързани с т.нар. „възпитателни организации“ – чавдарска, пионерска и комсомолска. Униформеното облекло допълва информацията за тези организации – пряко или косвено подчинени на комунистическата партия и призвани да възпитават правилно бъдещите строители на социализма.

Една от основните теми в изложбата е свързана с плановата икономика, която се подчинява на марксистко-ленинската теория. При нея според думите на Б. Гройс: „всяко икономическо решение трябва да получи своята идеологическа обосновка“ за да бъде осъществено – факт, който рано или късно го обрича на провал. Предприятията-първенци в социалистическото съревнование – основна част от стопанския живот по това време, са награждавани с т.нар. „преходни знамена“. Трудовият колектив е от решаващо значение при изпълнението и преизпълнението на плановете и петилетките, а изявените работници – т.нар. ударници са пример за подражание. Те успяват да изпълнят неколккратно определената трудова норма за деня. Примерът на съветския стругар Стаханов създава т.нар. „Стахановско движение“. В една от витрините в експозицията са представени: ленти с надписи „отличник“, „ударник“, „Стахановец“, значки, ордени, медали – основни, морални награди за строителите на „светлото бъдеще“.

Интересни са и предметите, характерни за социалистическия бит, в които за декорация са използвани комунистически символи. Порцелановият кухненски сервиз от 15 части е украсен с червени петолъчки и надпис СНМ (Съюз на народната младеж), а електрическите крушки с вградените профили на Ленин и Г. Димитров вроят са произведени в чест на знаменития Пети конгрес на комунистическата партия, през 1948 г., на който един от водещите доклади поставя като основна задача на партийните членове марксистко-ленинската просвета и борбата на идеологическия фронт.

Социалистическият начин на живот предполага нови норми на поведение, нови ритуали, нови празници и обичаи. Агитационни брошури представят новата, социалистическа, обредна система, която заменя религиозните ритуали, като посланията с идеологически характер присъстват навсякъде.

Идеологическата пропаганда прониква и в науката, изкуството, културата. В експозицията са показани няколко картини, които пропагандират новия социалистически бит на село, представят вожда на световния пролетариат Вл. И. Ленин както и българския му последовател, комунистически вожд и и министър-председател през 40-те години на ХХ век Г. Димитров.

Гипсовият бюст на Й. В. Сталин буди респект с внушителния си вид и размери. Той е един от многобройните бюстове на комунистическите лидери, които „украсяват“ различни обществени сгради по време на социализма.

Десетки са плакатите, лозунгите и афишите с политически, икономически, културни и спортни послания, натоварени с идеологическо съдържание. Те предизвикват спомени, изненадват и дори забавляват посетителите.

Не тъга, а съжаление предизвикват некролозите, издадени по повод смъртта на „вожда на прогресивното човечество.....“ Й. В. Сталин, изпълнени със суперлативи и прочувствени слова.

Временната изложба припомня и един епизод от българската история, когато поради идеологически подбуди, за да не бъде поставен под съмнение авторитетът на братския Съветски съюз, от обществото в продължение на дни се крият факти, свързани с Чернобилската авария. Управляващите рискуват живота на населението след като не предприемат никакви мерки за да го информират и предпазят от последвалата радиация. В експозицията, на фона на снимка от първомайската манифестация през 1986 г. под радиационния дъжд, е представено факсимиле от в. „Работническо дело“. Според статията аварията е дребен инцидент, който е преекспониран от западните държави поради провокационните им намерения.

Акцент и финал на временната изложба е ръчно изработеният плакат, представящ свалянето на петолъчката от бившия Партиен дом и постер със снимка и цитат на журналиста-дисидент Георги Марков, убит от българските тайни служби в Лондон. В думите му се долавят горчиви спомени и искрено съжаление: „Понякога ми се иска да направя каталог от пълни безсмислици, от мегаломански фрази, от ужасно неинтелигентни изрази на всички тия бивши и днешни божества. Но пък си мисля, че режимът съзнателно настояваше да повтаряме глупости, просто за да убие и последната съпротива на собственото ни достойнство...”

Мултимедийният продукт – колаж от кинопрегледни от 40-те – 80-те години на XX век допълва визуалното и музикално въздействие на експозицията.

„Манифестиращата идеология“ оказва своето пагубно влияние върху общественото съзнание на българите през 40-те – 80-те години на миналия век. Тридесет години след началото на промените, във времето на продължаващ преход от социализъм към пазарно стопанство, ретроносталгията и политическото равнодушие битуват сред част от българите. Надяваме се, че временната експозиция е изиграла своята положителна роля за преосмислянето и промяната на тези нагласи.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Александрова 2008:** И. Александрова. Горещо червено. София, 2008.
- Аренд 1993:** Х. Аренд. Тоталитаризмът. София, 1993.
- Арон 1993:** Р. Арон. Демокрация и тоталитаризъм. София, 1993.
- Бранев 2009:** В. Бранев. Следеният човек. София, 2009.
- Знеполски 2009:** И. Знеполски (съст.). История на Народна република България. Режимът и обществото. Институт за изследване на близкото минало. София, 2009.
- Знеполски 2012:** И. Знеполски (съст.). Да познаем комунизма: Изследвания. София, 2012.
- Иванова 2018:** П. Иванова. Човекът на „светлото бъдеще“: цели и механизми на социалистическата идеология (1944 – 1956). София, 2018.
- Попова 2004–2006:** М. Попова. Българското изобразително изкуство между съвестта на трудовия народ и формалистки буржоазен продукт: Георги Божилов – Слона. В: Ал. Вачева, Й. Ефтимов, Г. Чобанов (ред.). Култура и критика, ч. IV. “Идеологията – начин на употреба”. Специализиран портал. Liter net. web. (https://litenet.bg/publish11/m_popova/slona.htm).

SUMMARY

BEYOND OF BEGINNING OF THE TRANSITION OR THE EXHIBITION “THE MANIFESTING IDEOLOGY 1944–1989”

Theodora Meshekova

“The manifesting Ideology 1944–1989” – one of the temporary exhibitions in RHM – Sofia, takes the visitor back to the Socialist era, when the postulates of Marxism-Leninism ideology determined the development of every aspect of Bulgarian society. The ruling Bulgarian Communist Party proclaimed the construction of a “bright” communist future. The propaganda related to this ultimate goal, which is intended to be sought by the society, is represented through objects, documents and photographs, loaded with ideological content: political posters, uniforms and banners, medals and orders, household items, works of art and more. Explanatory texts and a collage of newsreels from the 1940s–1980s round up the notions of propaganda methods of the government and amplify the impact of the exhibition.

Ключови думи: социализъм, идеология, тоталитаризъм, манифестация, пропаганда

Key words: Socialism, ideology, totalitarianism, manifestation, propaganda

*Теодора Мешекова
Регионален исторически музей – София
tedimeshekova@gmail.com*

*Theodora Meshekova
Regional Historical Museum – Sofia
tedimeshekova@gmail.com*